

Bra miljöval

Bra Miljöval är världens enda miljömärkning som kontrolleras av en oberoende miljöorganisation, Naturskyddsföreningen.

Föreningen anser att miljömärkning är ett effektivt redskap att förändra marknaden. För att det ska fungera måste det finnas flera företag som konkurrerar med varandra och det ska vara produkter som konsumenterna köper någorlunda ofta, som till exempel diskmedel.

Kraven höjs efterhand, för att produkterna successivt ska utvecklas och bli mindre miljöförstörande. Producenter får ansöka om, och betala för, en tidsbegränsad licens.

Den första riktiga miljömärkningen gjordes 1990 och gällde tvättmedel. Till en början var tillverkarna ointresserade och vägrade avslöja vad medlen innehöll. Efter en bojkott av Via vände marknaden och i dag klarar nästan alla tvättmedel de ursprungliga kraven.

Bra Miljöval ingår i Naturskyddsföreningens projekt Handla miljövänligt. Medlemmar runt om i landet genomför bland annat kampanjen Miljövänliga Veckan varje år.

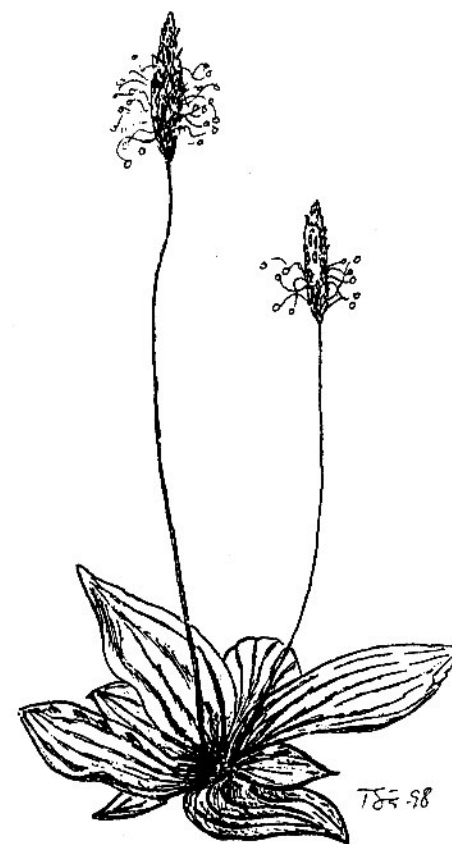

Kontaktperson; Marianne, Tel. 302 76

MERGUS

Nr 2 1998

Årg 9

Naturskydds

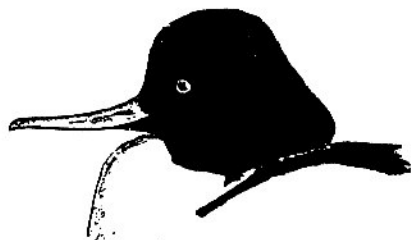

föreningen SBF Surahammar

Mergus

Nr 2 1998 Årg. 9

Kontaktblad för
Naturskyddsföreningen SBF
Surahammar

Mergus utges med 1 - 3 nummer per år och är gratis för medlemmarna. Bidrag (uppsatser etc) mottages tacksamt. Adress: Mergus c/o Tom Sävström, Stenbovägen 12, 735 34 Surahammar, Tfn:0220-33729.

Bli medlem. Bästa sättet att stödja verksamheten och skyddet av vår natur är att bli medlem. Det kostar 230 kr. Familjemedlemsavgift 30 kr. I avgiften ingår tidskriften Sveriges Natur. Sätt in medlemsavgiften på postgiro 90 19 09-2.

Flora- och faunavård. I föreningens regi och i samarbete med andra intressenter bedriver vi flora- och faunavårdsprojekt i Muren, Kohagen, Billsbo m fl. platser. Arbetet går ut på att bevara värdefulla natur- och kulturområden med dess växt- och djurliv.

Styrelsen:

Välkommen med frågor om förenings-
ärenden - slå en signal!

Tom Sävström 337 29
Marianne Svärd Nilsson 302 76
Frank Nilsson 302 87
Mikael Leppälampi 315 24
Kjell Andersson 337 31
Lars Persson 362 62
Conny Öhrman 309 59

Omslag: Rödkämpar

Teckning: Tom Sävström

Innehåll Mergus 2 - 98:

- 3 Kommentaren
- 4 Botaniskt strövtåg inom Surahammars
Bruks industriområde
- 8 Vårfläglarnas ankomst 1998
- 9 Två sällsynta murklor aktuella i maj
- 11 En dag med fågelskådning
- 12 Rovdjursinventeringen den 7 februari
1998
- 14 Sett och hört i markerna
- 17 Surahammars svampgrupp
- 18 Notiser
- 19 Stöddig En i Lsjö
- 19 "Tuhundra-Furan"
- 20 Miljömärken att lita på

Kommentaren

Finns det någon biologisk mångfald på ett industriområde? Du kan läsa i detta nummer av Mergus om "skräpmarkens" flora på bruksområdet i sura och bilda dig en egen uppfattning om frågeställningen. Är Du intresserad av växter kan ett besök på denna, något udda växtlokal, vara berikande.

Om "brukets fågelliv" har vi berättat i tidigare nummer av kontaktbladet. Just när detta skrivs (9 juni) har fiskmåsarna fått ungar och det är inte nådigt för människor att komma i närheten av vitfåglarnas dunbollar. Den som ändå i sitt arbete måste utmana måsarna löper risken att bli tämligen "vitlackerad", under mäsfräldrarnas attacker. Hjälpm och visir rekommenderas!

Att de s k ruderatmarkerna även har en mycket intressant och spännande svampflora får vi anledning återkomma till framöver.

Vilken fantastisk "fågelvår" vi fått uppleva i år! Det kan Du läsa om i Mikael's rapport från markerna. Vi visste det tidigare, att det över våra trakter passerar ett mycket omfattande och intressant fågelsträck, men för varje nytt år blir det ytterligare bekräftat.

Genom aktivt fågelvårdsarbete (bl a nyskapande och restaureringar av lämpliga våtmarker) har fåglarna givits attraktiva rast- och häckningsområden och den fågelintresserade kan, tillsammans med de bevingade vännerna, se framtiden i Surahammars kommun med tillförsikt! Att värna om och utveckla naturen och fågellivet bör vara en bland många viktiga aspekter i "det framtida levande Surahammar"!

Exemplet Rövallsmossen och Stingsmossens naturreservat

De två stora högmossarna har fått ett skydd för framtiden. *Äntligen!* - har vi i Naturskyddsföreningen anledning att uttrycka oss. Det fina i kråksången är, att också en hel del av den omgivande skogsmarken lämnas för fri utveckling. I alla fall höll jag personligen på att "gå i taket" av lycka när det nya reservatet förkunnades. Bli med på blomstervandringen på Rövallsmossen kvällen den 4 juli - då ska vi "fira" framgången!

Tom Sävström, ordförande

"Surahammars Bruk - inte bara plåt"

Botaniskt strövtåg inom Surahammars Bruks industriområde

Tom Sävström

I juli 1990 företog jag tillsammans med Bertil Eriksson ett botaniskt strövtåg på bruksområdet. Av detta gjorde jag en sammanställning som publicerades i ett häfte och som spreds till några botaniskt intresserade personer. Innehållet presenteras här i en något reviderad version. Vi hade sommaren därpå en mycket välbesökt och uppskattad guidad blomstervandring på bruksområdet, då det kom 70 personer.

Ibland kan man hitta ovanliga och intressanta växter på så kallade ruderalmarker, dvs bangårdar, tippor, upplagsplatser, industriområden och liknande platser. En stor sådan "skräpmark" utgör Surahammars Bruks fabriksområde.

Redan från tidigt 50-tal finns en del intressanta växtfynd rapporterade från verksamheten, varav några finns publicerade i Västmanlands Flora (Malmgren 1982). I sammanhanget vill jag uppmärksamma några få bruksanvända växter, som genom sitt naturintresse höll ett vakande öga på "brukets växter". Några av dem var Sven Fornander, Gunnar Eriksson och Birger Andersson.

Speciellt Birger Andersson fann många rara växter som troligen kommit med köpskrot och andra järnvägsförmödenheter från länder som Tyskland, Ryssland och Amerika. En del växter har med andra ord som frö transporterats världen över längs sjöfartsleder, järnvägar och landsvägar, för att småningom hamna i hyttslaggen eller gruset på bruket. Spän-

nande och imponerande!

Andra arter är förvildade och kvarstående från den tiden då brukets tippor fick ta emot allehanda avfall, t ex trädgårdsavfall.

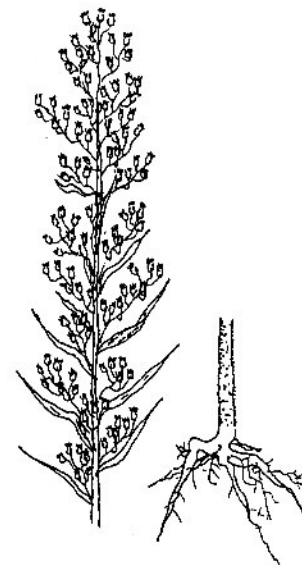
Måndagen den 31 juli strövade vi omkring på verksamheten för att se om några intressanta fynd kunde finnas nu. Förutsättningarna har ju förändrats under årens lopp. Ingen skrot kommer längre från Ryssland eller Amerika och tågtrafiken har kraftigt minskat i volym. Istället har landsvägstrafiken ökat vilket kan innebära en viss chans till fröspridning av för orten främmande arter.

Stora ombyggnader, nybyggnader och rivningar av byggnader har skett på 1970- och 80-talen. Verksamheten har således ganska radikalt förändrats de senaste 10 - 15 åren.

Den mest iögonfallande växten, även bokstavligt talat, är kanske pricknattljus *Oenothera rubricaulis*. Den kan bli upp till 1 m hög, har kraftig stjälek med stora gula blommor i toppen. Den

finns i ett fint bestånd vid infarten till nya kontoret. Det är visst den enda platsen i Surahammars kommun där vi kan beskåda den. Här i sura tycks den ha funnit en lokal där den trivs och sakta breder ut sig.

En annan intressant och ovanlig växt fann vi på f d skrotgården, nämligen kanadabinka *Conyza canadensis*. Noterad av Birger Andersson redan på 50-talet. Den visade sig också att den förekommer tämligen allmänt spridd inom området. Den har betydligt mindre (5 mm) och talrikare blomkorgar än nära släktingen gråbinka *Erigeron acer*, som är en annan av industriområdets karaktärsväxter. Malmgren anger kanadabinkan från 9 lokaler i Västmanland.

Kanadabinka *Conyza canadensis*
Teckningar: Tom Sävström

En växt som nämns från Sura år 1913 (Malmgren) och som fått en ännu större spridning är den vita sötväpplingen *Mililotus alba*. Den tycks också trivas utmärkt och har haft Surahammars bruks industriområde som ursprungslokal och därifrån spritt sig efter vägrenar kring tätorten. Släktingen, den äkta sötväpplingen *Mililotus officinalis*, som är gul hittade vi ett litet bestånd av ute på tippens område. Den är årviss men alltid fåtalig.

Under vår promenad tittade vi särskilt efter en liten växt som bl a är en släkting till hushållsblomman smörgåskrasse och heter bankrassing *Lepidium densiflorum*. Den fanns vid skrotgården och på tippens. Under året har den noterats på ett 10-tal olika platser. Bankrassingens ursprungligen en nordamerikansk art.

Bankrassing *Lepidium densiflorum*

Vid godsupplaget utanför förrådet växer ett mycket vackert gräs, ekorkorn *Hordeum jubatum* och som fått många förbipasserande att höja på ögonbrynen och förundras. Axet är långborstigt och speciellt i solljus kan det skimra i olika färger. Med visshet inkommet med amerikanskt gräsmattsfrö, div. främmande gods, enligt Malmgren.

Allmänt förekommande noterade vi "järnvägarnas blomma", småsporrer *Chaenarrhinum minus*. För hundra år sedan var småsporrer bara känd från ett fåtal platser i södra Sverige. Småsporrers frön ligger i små kapslar med håll i. När kapseln skakas med vinden kastas fröna ut. Fröna kan sedan fastna på tågen och föras vida omkring. Idag är arten allmänt spridd på främst stationernas bangårdar långt upp i Norrland. Den tog tåget!

Betydlig ovanligare är strimsporrer *Linaria repens*. Också den noterades av Birger Andersson på 50-talet, då vid järnvägsstationen. 1990 fanns den fortfarande kvar där, men är nu efter bergslagspendelns upprustning av bann borta.

Vi kunde finna fem *Rumex*-arter, ängs- och bergsyra, gårds- och kruskräppa samt jätteexemplar av hästkräppa. Vid f d sågen växte flenört, trädgårdsnattviol och hägg i en i övrigt lummig grönska. Vägen vid "skitdiken" kantades av olvon, krus-silja, ormbär och tuvstarr. Trevligt!

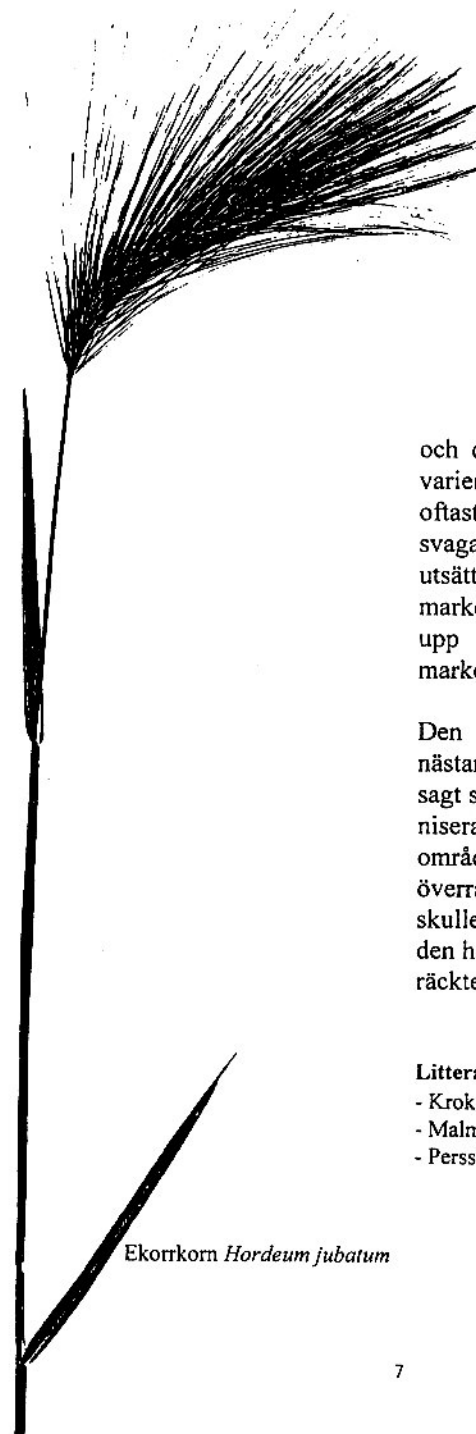
Till en av verksamhetens karaktärsväxter får vi räkna palsternackan

Pastinaca aquatica. En mycket tidig uppgift om denna art anges från Surahammar av Malmgren, nämligen vid Ståltorps gästgivargård år 1801, (prof. Adam Afzelius). Kanske fanns den där planterad som köksväxt. Idag förekommer den spridd längs vissa vägsnitt i vår kommun, exempelvis allmänt inom Kungshammarområdet i Ramnäs. Man känner bra igen den när den blommar. Det är vår enda umbellat med klart gula blommor.

Bland övrigt intressant och värt att notera inryms bl a:

Lungrot *Chenopodium bonus-henricus*
Sandnarv *Arenaria serpyllifolia*
Silverarv *Cerastium tomentosum*
Såpnejlika *Saponaria officinalis*
Knyttling *Herniaria glabra*
Sandtrav *Arabis arenosa*
Grustrav *Arabis suecica*
Rockentrav *Arabis glabra*
Tok *Potentilla fruticosa*
Norsk fingerört *Potentilla norvegica*
Hummeluzern *Medicago lupulina*
Kanadensiskt gullris *Solidago canadensis*
Björnlöka *Heracleum sphondylium*
Blåeld *Echium vulgare*
Kungsljus *Verbascum thapsus*
Snårvinda *Calystegia sepium*
Rödtoppa *Odontites vulgaris*
Gulsporre *Linaria vulgaris*
Pepparrot *Armoracia rusticana*
Strandgyllan *Barbarea stricta*
Ryssgubbe *Bunias orientalis*
Ullört *Filago arvensis*
Malört *Artemisia absinthium*
Besksöta *Solanum dulcamara*
Knöklöcka *Campanula rapunculoides*
Ullig kardborre *Arctium tomentosum*
Klofibbla *Crepis tectorum*
Renfana *Tanacetum vulgare*
Harmynta *Satureja acinos*
Stüllfrö *Descurainia sophia*

Många av de här växterna har speciella krav på sin växtmiljö. Underlaget

Ekorkorn *Hordeum jubatum*

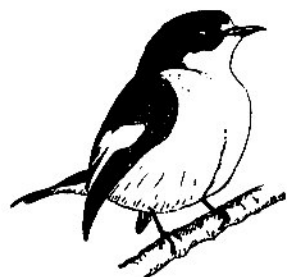
och därmed växtbetingelserna kan ju variera högst avsevärt. Växterna är oftast solälskande och konkurrenssvaga och kräver dessutom att marken utsätts för kontinuerlig störning. Får marken ligga ostörd växer där snart upp skog och många av ruderatmarkens växter försvinner.

Den säregna växtligheten och den nästan exotiska miljön gör det minst sagt spännande och intressant att botanisera bland verkstäderna. Industriområdet är stort och kanske finns det överraskningar kvar att göra. Det skulle därför vara trevligt att göra om den här exkursionen. Om nu bara tiden räckte till allt man vill göra.

Litteratur / Källor:

- Krok / Almquist Svensk Flora (26:e uppl.).
- Malmgren U Västmanlands Flora, 1982
- Persson A, muntligen

Vårfåglarnas ankomst 1998

Januari	11	Gråtrut
Februari	22	Kanadagås Storskrak Sånglärka Skogsduva
	26	Fisknås
	28	Sädgås Tofsvipa
Mars	18	Ängspiplärka Bofink
	19	Ormvärk
	21	Stare Ringduva Dubbeltrast
	26	Trana
	28	Sävsparr
	30	Skrattmås rödhake morkulla
April	3	sådesärta
	4	Kricka Fiskgjuse Gärdsmyg
	8	Hämspling Blå kärrhök
	9	Enkelbeckasin
	11	Rödvingetrast Tornfalk

Sammanställt av:
Mikael Leppälampi

Maj

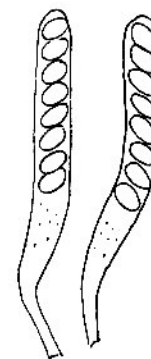
12	Stenfalk
15	Skogssnäppa Storspov Taltrast Skäggdopping M Strandpipare
16	Storlom Ljungpipare
17	Järnsparv
18	Trädlärka
21	Gransångare Rödbena Gluttsnäppa Grönben
24	Trädpiplärka
25	Fisktärna Stenskvätta
26	Lövsångare Drillsnäppa
28	Rödstjört SV flugsnappare Buskskvätta
1	Svarthätta Gulärta
5	Hussvala Ladusvala
12	Grå flugsnappare Härmsångare Trädgårdssångare
13	Törnsångare Gök
16	Näktergal
17	Rosenfink Tornseglare Törnskata
25	Nattskärta
29	Gräshoppsångare
31	Bivärk

Två sällsynta murklor aktuella i maj

Tom Sävström (text och teckningar)

När våren kommer ger sig en del människor ut i skogen för att plocka murklor, vilket är synonymt med stenmurkla *Gyromitra esculenta*. Den som har ett bredare intresse för svamp vet dock att det finns flera arter murklor och att ytterligare några av dessa bilda fruktkroppar under våren och försommaren.

Murklorna tillhör de s k sporsäcksvamparna Ascomyceterna - har sporer i "säckar". Förutom murklorna finner man bland dessa diverse skålsvampar, jordtungor, mjöldagg, dynsvampar m m. Ascomyceterna utgör den största andelen av svampfloran i Sverige med flera tusen arter.

Sporsäckarnas utseende hos en murkla.

Två "vårmurklor", båda mycket sällsynta i Sverige och för övrigt inom hela sina utbredningsområden i Europa ska närmare presenteras här.

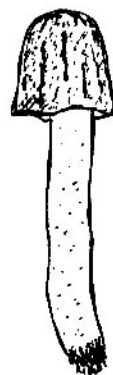
De tillhör familjen *Morchellaceae* och släktet *Verpa* (klockmurklor) och representeras i Sverige av två arter, *V. conica* klockmurkla och *V. bohemica* vindlad klockmurkla.

Det här med klockmurklorna aktualiserades med svampgruppens vårflykt den 11 maj i år. Holger Axelsson dök upp vid Stenhuset och hade som vanligt med sig några spännande fynd i korgen, oftast plockade någonstans i sina hemmamarker kring Mälaren. Denna gång fanns med några exemplar av vindlad klockmurkla vilka Holger fått av Hans Collin i Olberga, som påträffat ett bestånd av den i lövskog i Geddeholmstrakten. Arten är rödlistad H 3, (sällsynt). Den anges växa på näringsrik mark och den indikerar höga naturvärden (Hallingbäck 1994).

Några dagar efter SSGs utflykt, närmare bestämt den 16 maj, var jag med på Naturskyddsföreningens lomkväll vid Långsjön. Tillbaka vid Stenhuset sent på kvällen cyklade jag över Sätten och stannade till vid gamla "majbraseplatsen" på kanalbanken, för att särskilt spana efter toppmurklan, *Morchella elata*, som kan växa på brandfläckar och som jag noterade där 1997.

I sandjorden under det uppväxta lövslyet stod ett exemplar av *M. elata* och precis framför mina fötter fanns ytterligare en murkla, som jag först trodde

var en "missväxt" toppmurkla. När jag tog upp den för närstudium förkastade jag genast den vilda teorin. Kollekten togs med hem för fortsatta litterära och mikroskopiska studier.

Klockmurklan från
"majbraseplatsen"

Det första jag brukar göra vid upptäckter av nya eller okända svampar är att bläddra i Ryman/Holmåsens fält-handbok, som brukar kunna ge vägledning. Där finns bild på båda dessa murkelarter (sid 609) och min kollekt var till synes mycket lik klockmurklan. (Bilderna av den vindlade klockmurklan har förresten tagits av apotekare S Törngren, Eskilstuna, på Nyckelön, Rytterne socken).

Genast "knackade" jag ett preparat för mikroskopi och fick klockmurklan bekräftad, (sporens storlek och form). Klockmurklan har 3-4 gånger kortare sporer i jämförelse med den vindlade. Den är tydligen sällan sedd i Sverige, ej noterad i Västmanlands Svampar, (Kaufmann m fl, 1990). Klockmurklan anges växa på näringsrik mark i blan-

dad ädellövskog, samt i park och i trädgårdsmark (Hallingbäck 1994).

Beskrivning: På det exemplar jag hittade var hatten, eller mössan, kvadratisk ca 1,5 cm och fint rynkad, till formen lik en fingerborg. Färgen var brun i ljusa och mörka nyanser. Foten vit-gulaktig med fina gryn, ca 4 cm hög och 0,8 cm tjock. Kollekten finns arkiverad i herbariet, TS 98-10.

Den aktuella brandplatsen har som bekant inte nyttjats för valborgsmässofirandet på senare år och den har tyvärr delvis förstörts genom tippning av bark och risrester. På sikt vore det sannolikt gynnsamt för klockmurklan m fl svampar att tända på en ny större brasa på samma plats. Något att tänka på för arrangörerna av nästa års "valborg"!

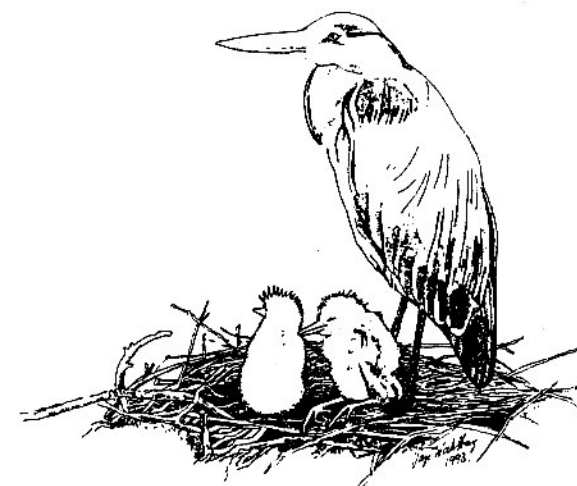
Nyckel till släktet *Verpa*

1. Hattens yta slät till fint rynkad, foten ihålig.....*Verpa conica* **klockmurkla**
1. Hattens yta hjärnlikt vindlad eller med markerade åsar och tvärrådror*V. bohemica* **vindlad klockmurkla**

Citerad litteratur:

Hallingbäck, T. 1994. *Ekologisk katalog över storsvampar*, Databanken för hotade arter, Uppsala.
Knutsson T. *Krutbrännaren 1-96. Murklor på Öland*.
Ryman/Holmåsén, 1984. *Svampar - en fält-handbok*. Interpublishing, Stockholm.

En dag med fågelskådning

Häger på boet.

Teckning: Tage Wahlberg

Vad kan vara mera lämpligt än att vid den underbara tiden, som brytningen mellan vår och försommar utgör, uppleva det sjudande fågellivet i lisjöområdet... Lövsångarens och glutt-snäppans tid, för att inte tala om vit-sippsexplosionens och kabbelekans tid. Ja, den som så här års vill vara ute och avnjuta naturens mångfald finner inga gränser.

Vi var några fågelintresserade i föreningen som vigde vår tid till "Fågelskådningens Dag" den 9 maj, till att just njuta av naturen och inte minst av den tystnad som kan upplevas i Lisjö (inga större bilvägar i närheten), vilket numera bör uppmärksammas som en del av vår livskvalitet.

Tysta var däremot inte de drygt 30-talet glutt-snäppor som rastade i den

våta delen av lisjö ängar, kanske var "gluttarnas" ljudliga och intensiva spel dagens behållning, tillsammans med sånglärkornas eviga drillande över gröna klöverbullar. Ett skedandpar tillhörde de mera celebra gästerna, ett epitet de delade med svart-snäppa och silvertärna.

En liten mosnäppa hittade Mikael bland grönbenor och någon brushane. Den lilla vadaren behöver Lisjöes våt-ängar som födoplats för att orka flyga sin långa väg till häckningsplatserna i fjällen.

Kristin pockade på uppmärksamhet då hon visade oss en brun kärrhökhane som svepte in i lisjöviken för att tvära över nysådd åker helt nära oss. Fiskgusen och ormvråken tillhör vardag-